TDF
106
2.30 €. Any 13. La Franja, maig de 2011

Sons de la terra

Un llibre CD produït per la Comarca del Matarranya dóna a conèixer el quefer artístic dels grups musicals del jovent d'aquesta zona. [p. 6]

Dia de la faldeta

Amb dues setmanes abans respecte a les dates habituals, se celebrà aquesta festa tradicional, amb bon temps i alta participació. [p. 9]

TEMPS DE FRANJA
Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

Entrevista a Toni Babia

Aquest estudiós de parles locals ens dóna una visió històrica i crítica de la situació de la llengua de la vall de Benasc. [p. 10 i 11]

Estudi jurídic

El Justícia d'Aragó ha editat un complet treball de Nacho L. Susín i J. Luis Soro recopilatori de la legislació envers les llengües d'Aragó. [p. 16]

LA SOROLLERA, CAPITAL DEL MAQUIS

Sumari

2 Cartes creuades
3 Editorial
4 Matarranya
7 Baix Cinca
10 Entrevista: Antoni Babia
12 Cultura
13 Llitera
14 Tema del mes: Maquis a la Sorollera
16 Aragó
17 Galeria de personatges
18 Països Catalans
19 Opinió: El segle revolt de Gonçal Castelló

Imatge coberta: Raised fist (clipart lliure de drets) i "Mapa de la infiltración del maquis en la provincia de Teruel", Archivo Histórico Provincial de Teruel.

TEMPS DE **FRANJA** 106

Edita:

Iniciativa Cultural del Franja

C. Major 4, 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21
• Associació Cultural del Matarranya
• Consells Locals de la Franja
• Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
• Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Director: Màrio Sasot • msasote@yahoo.es

Gestió i administració: Cèlia Badet

Cap de redacció i maquetació gràfica: Isabel Calaf • T. 661 470 457 tempsdefranja@telefonica.net

Consell de redacció:
El Matarranya: Antoni Bengochea, Loli Gimeno, José Miguel Gràcia, Marta Momblant, Artur Quintana, Lluís Rajadell i Carles Sancho.
El Baix Cinca: Rosa Arqué, Jaume Casas, Pep Labat, Carme Messeguer i Carme Tarragó.
La Llitera i la Ribagorça: Carles Barrull, Glòria Francino i Josefina Motis.
PP.CC.: Hugo Sorolla.

Fotografia: Pep Labat i Sigrid Schmidt Von der Twer.

Opinió: Susana Antolí, Esteve Betrià, Tomàs Bosque, Josep A. Carrégalo, Miquel Estaña, Quim Gibert, Merxe Llop, Marc Martí, Vicent de Melchor, Ju li M icolau, J oaquim M ontclús, Ramón Mur, Francesc Ricart, Carles Sancho, Ramon Sistac, Natxo Sorolla, Carles Terès i Joaquim Torrent.

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín s.c. info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellès

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

Salutació del director // Màrio Sasot

Ja va dir en Pepe Bada, en una entrevista que se li va fer a *Temps de Franja* fa uns anys (i així la vam titular), que «l'aragonès és el pal a la roda que alguns utilitzaran per a posar obstacles a la normalització del català». El que potser mai hagués imaginat l'actual president del Consell Superior de les Llengües d'Aragó, malgrat la seua experiència i perspicàcia i les seues paraules premonitòries, és que alguns dels mateixos defensors de l'aragonès fossen els que acabarien posant pals a la roda d'un mínim desenvolupament de la Llei de Protecció i Ús de les Llengües d'Aragó.

La manca d'enteniment entre les distintes tendències i grups dins d'aquest col·lectiu estan generant tal grau de tensió que paralitza el ja de per si lent funcionament institucional del Consell, que té tasques immediates tan bàsiques com la delimitació dels territoris i poblacions de parla catalana i aragonesa, fixar la toponímia d'aquestes àrees, la constitució de les acadèmies, etc.

Des d'aquí fem una crida al seny i a la cordura, perquè seria una llàstima que els sectarismes, l'entestament de cada part en la seua postura i les fòbies i fílies personals posessen fi a un procés al poc temps d'haver començat.

Ah, i salut i República per a tot lo món! (Una hora abans a Fraga).

Cartes dels lectors

Cortines de fum

Les normes i lleis han d'existir. Les diferents cultures i grups les estableixen segons els seus valors.

Hi ha coses clarament delictives, que han de ser regulades per unes lleis amb unes sancions apropiades.

Els costums personals ètics i preventius hauríem d'anar amb l'educació, informació i sentit comú.

Ve a compte per la llei del tabac . Això d'haver d'estar legislat on i quan ha de fumar la gent sembla propi d'un país d'immadurs Si hi ha locals públics ventilats, amb la gent ben informada, cada individu sabrà el que ha de fer. La relació directa amb el càncer, s'hauria de demostrar molt bé.

Mentre no es doni una informació adequada, també, per a altres substàncies nocives que hi ha en l'ambient, les xarxes de traficants i les economies que es mouen, la llei antitabac sembla una cortina de fum.

Josefina Motis

Que la festa (taurina) continuï!

Ja sé que en aquesta revista no serà ben vist, però tampoc, personalment, crec adient una llei que prohibeixi l'espectacle taurí. En què beneficia els drets dels animals, que les *corrides* de braus només es prohibeixin a una comunitat? O s'ha de mirar més perquè no pateixin amb l'espectacle que per la seva subsistència? Mai no he anat a un espectacle d'aquests, ni he matat ni un pollastre Però si és un negoci i una dedicació que dóna feina a molta gent, i havent-hi una afició molt profunda, qui som els que no ens agraden per a imposar la nostra idea? El dia que no interessin, cauran pel seu propi pes.

Una societat madura ha de estar més per a que la gent pugui gaudir de les seves preferències que viure sota obligacions i prohibicions.

Ani-M

A Temps de Franja volem saber la teua opinió. ***Envia'ns les teues cartes,*** *tot indicant el teu nom i població, a:*
tempsdefranja@telefonica.net

FE D'ERRADES

Al número 105, pàgina 12, l'article Història de mossèn Joan Fusté Vila ha d'estar signat per Josefina Motis.

En venda a:
Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Lleida:** Llibreria de la Generalitat. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saidí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papelería Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** Llibreria El Temple. **Vall-de-roures:** Llibreria Serret.

L'estalvi: l'energia del futur

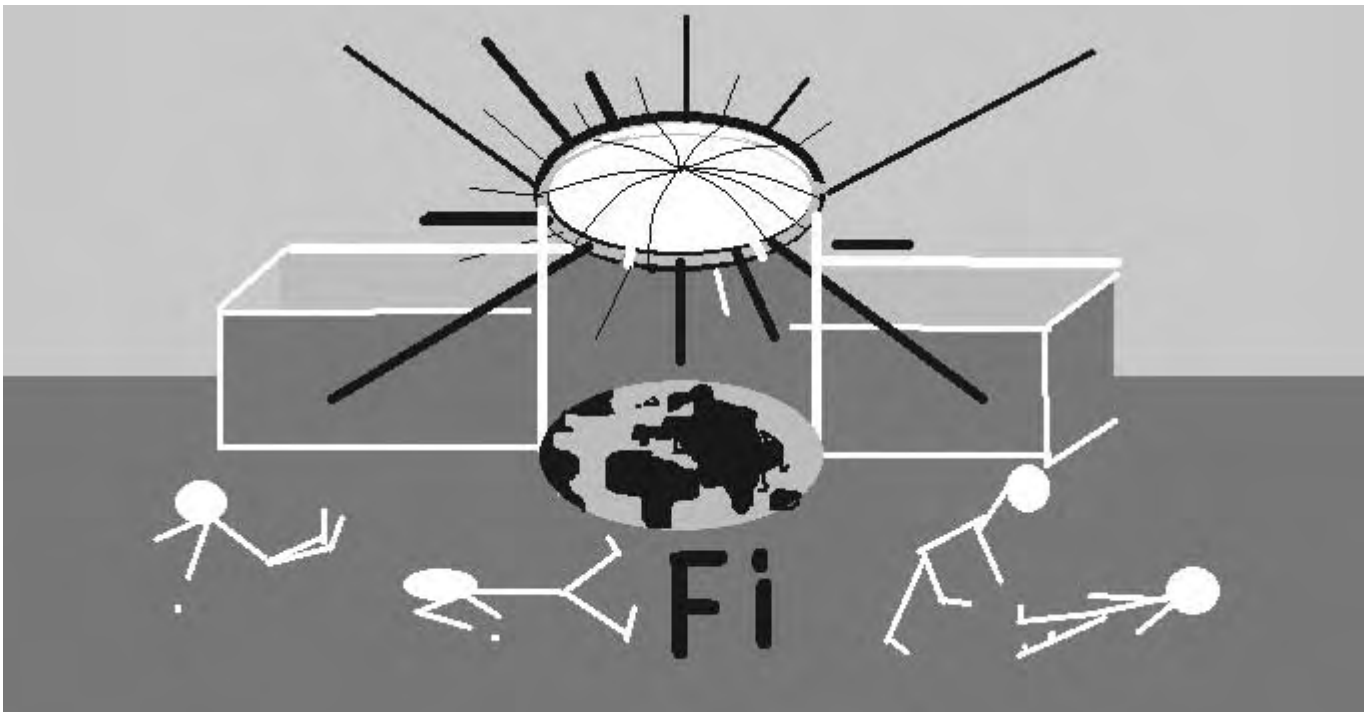

Cada cop que es produeix un gran esdeveniment o crisi amb alguna cosa que té a veure amb l'energia, com rebel·lions o guerres al països productors de petroli, augments significatius de preus del barril de cru, incidents o accidents als centres generadors d'energia —exemple ben recent el del Japó—, i fins i tot, publicacions d'informes d'organismes competents relatius al consum de l'energia, els governs, els ecologistes, grups socials i la societat en general encetem unes grans campanyes de discussió i conscienciació entorn les energies alternatives . Mitjans de comunicació, tertulians, activistes verds i partits polítics comuniquen un poti-poti de solucions, la gran majoria de les quals només es concentren en la substitució de les fonts de generació actuals —contaminants i amb durada limitada— per altres que semblen més netes , de vida més llarga i més econòmiques. Molt bones i necessàries són totes les discussions i plantejaments envers el tema de l'energia, tant de bo si hi sovintejaren més... Pocs dies o setmanes després, la preocupació es va apaivagant fins que arriba a l'esmorteïment quasi total. Ja arribarà una altra crisi, sembla pensar la societat occidental.

Més enllà de la terrible situació humana i, per què no dir-ho, econòmica, sorgida després del desastre nuclear a Fukushima, (Japó) cal tornar a situar el debat nuclear , ja que la realitat sobre les pitjors hipòtesis i especulacions de futur torna a imposar-se.

No ens estendrem aquí en rebutjar els arguments tradicionals dels defensors d'aquesta perillosa indústria, que neguen l'existència d'emissions de CO_2, preconitzen que és la solució al canvi climàtic, que soluciona la greu situació de dependència energètica, que és la font d'energia més barata, o que l'urani és un recurs inesgotable , arguments que cauen pel pes de la seua feblesa i de la crua realitat. Molts "experts" i "tècnics" defensors fins fa poc de les nuclears, estan caient en tromba d'un cavall tan perillós.

Mentrestant, al nostre humil parer, la solució o l'objectiu més important queda oblidat, o en tot cas , negligit, perquè de ben segur que ha de ser l'estalvi d'energia el primer objectiu a assolir per una societat conscient i responsable. L'estalvi sí que és una font inacabable. Però no sembla pas que estem massa decidits a abordar aquest tema seriosament. De cop i volta, qualsevol dia, el preu de l'energia fregarà cims impensables i llavors tots exigirem del govern solucions i el criticarem per no haver previst res abans. Ara fabriquem cotxes de molts cavalls que consumeixen doble d'allò que seria raonable. S'utilitzen cotxes dissenyats per anar per la muntanya per a fer recorreguts per la ciutat o el poble que es poden fer caminant, tenim una font natural, tradicional, inesgotable i de franc per assecar la bugada i construïm pisos sense espai per a l'estenedor, plantejant-nos com a solució una assecadora que consumeix el que vol. Per què les rentadores i rentavaixelles poden funcionar mig buides?

Per què enllumenem tant i tantes hores els espais i monuments públics? Per què enllumenem el cel? Hauria de ser una falta greu, obrir una finestra quan dins de l'edifici està funcionant l'aire condicionat o una calefacció a tota pastilla.

Quants empresaris no es plantegen inversions d'estalvi d'energia, però les deixen aparcades perquè diuen que no són rendibles?

Segur que cadascú de nosaltres podem trobar un munt d'exemples que poden ajudar a fer el món molt més habitable.

Ha mort mossèn León Andia, el rector de la Vall del Tormo

// Carles Sancho

Als 97 anys d'edat, el 17 de març a Alcanyís, va morir el capellà de la Vall que ho va ser durant 56 anys Va arribar a la vila només acabada la guerra civil, originari de Fuendejalón, com a rector de la parròquia i amb una formació musical extraordinària.

Durant els anys que va exercir com a capellà de la Vall del Tormo i del Mas del Llaurador va ensenyar música a la major part de la població. Escrigué moltes partitures musicals, formà diverses bandes, orquestres i corals; era una de les seues passions. Rebutjà ser l'organista del Pilar de Saragossa per a dedicar-se a l'ensenyament musical dels 'vallejos' del qual sempre ens n'hem sentit molt orgullosos . Una altra gran afició de l'inquiet capellà era la fotografia, pràcticament per la seua càmera van passar tots els feligresos vàries vegades com va quedar demostrat en l'exposició que es va fer l'any passat recopilant, gràcies a l'esforç de la periodista Natàlia Anton, el seu valuós material fotogràfic. També organitzava eixides culturals fora de la vila amb autobús per a escolans i alumnes que, de vegades, s'hi afegien altres persones . Així vam anar al Monestir de Pedra, Saragossa, Tarragona o Poblet. Però, a més, va ser un gran defensor de la nostra llengua. Després del Concili Vaticà, quan des de Roma s'aconsellava que s'havia de passar del llatí a la llengua autòctona, mossèn León defensava que a la Vall s'havia de fer els actes religiosos en català, no en castellà. Així que a finals dels 60 i principis del 70, a missa major es cantaven nadales i cançons en català, es simultaniejava els rosaris en castellà i en català i en les seues classes musicals les composicions en la nostra llengua, que ell parlava i considerava com a seua, eren ben freqüents. A conseqüència de la mort del capellà la periodista Maribel Sancho del Diario de Teruel, alumna seua en la dècada dels 80, ens relatava: «les 2 o 3 pessetes que mos donave per resar lo rosari cada tarde —un duro si ho fèiem en català—» una forma d'incentivar la llengua pròpia. Era una manera, deia ell, d'apropar-se i valorar més els seus fidels.

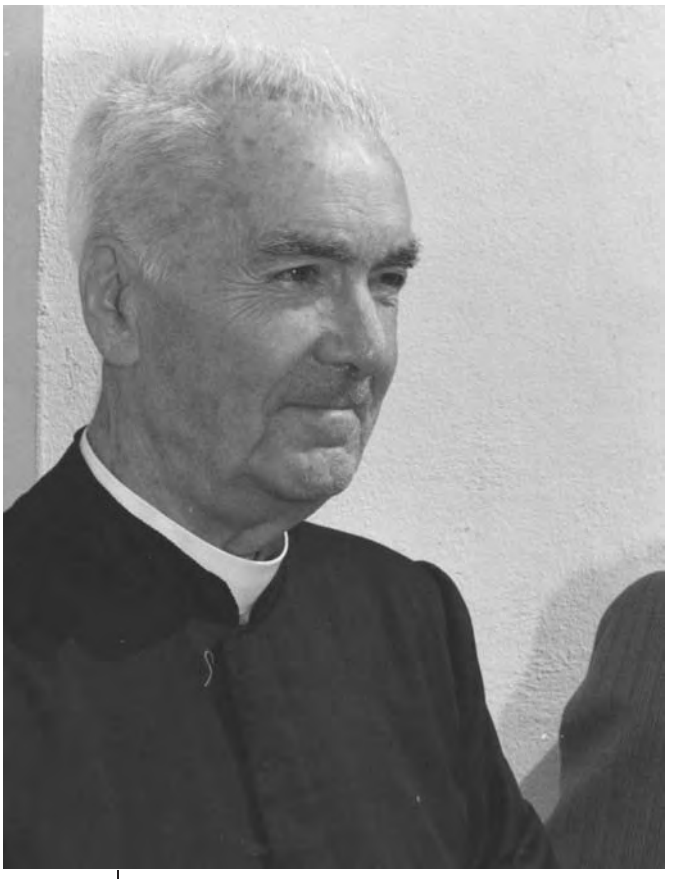

Mossèn León Andia

El seu enterrament ha estat una mostra d'afecte de tot el poble de la Vall del Tormo que ha perdut un dels referents de la seua història més recent. La missa de Pius XII que ell havia ensenyat i assajat moltes vegades, cantada per la Coral Parroquial i acompanyada pels músics que ell mateix ha format va servir com a trist i sentit acomiadament al capellà 'vallejo.' A la vila, la plaça-jardí amb el seu bust i el carrer que porta el seu nom, recordaran permanentment el seu extraordinari magisteri. Gràcies per tot mossèn!

L'ESMOLET

Semper idem // Carles Terès

Estic acabant de llegir —gentilesa de l'Artur— el *Dietari de l'excursió filològica 1906* (Proa-Alí Bei, 2006) d'Antoni Maria Alcover. La lectura, a més del de la filologia, està plena d'atractius, i no em puc estar de subratllar-ne paràgrafs sencers que encara avui, més de cent anys després, tenen tota la vigència. Us en transcric un parell d'episodis de mostra.

A la Catalunya francesa, el bisbe de Perpinyà, Juli Carsalade, renya mossèn Alcover pel pessimisme del filòleg sobre el futur del català. «Monsenyor està en que no corre cap perill de desaparéixer perquè és encara el llenguatge que usen en família casi tots els catalans francesos [...] i amb tot i que dins l'escola fan parlar en francès els nois i les noies, en sortir de l'escola no en parlen pus [...] llur llengua usual és el català». Mossèn Alcover es mostra satisfet per l'optimisme del bisbe, i esmena la seua opinió. Tanmateix la realitat d'avui dia és que el català en aquelles comarques és ja només residual.

Davallant la Noguera Ribagorçana, escriu sobre els aragonesos de llengua catalana: «Aquests catalans d'Aragó tenen una gran desgràcia: s'ho tenen a manco parlar català, desprecien fondament la llengua pròpia, i se figuren, parlant castellà, tenir... *la Seu plena d'ous,* [...]. ¡Pobra gent! És la manera infal·lible de romandre anul·lats i morts com a poble.»

Potser ara, cent cinc anys després, aquí a la Franja sentiria una mica d'optimisme. O potser no.

XERRADA A LA BIBLIOTECA PÚBLICA DE TARRAGONA

Pepa Nogués parla dels masovers dels Ports

// M.D. GIMENO

El passat 10 de març, dins del cicle «Tastets de patrimoni», l'antropòloga Pepa Nogués, presidenta de l'entitat Aula d'Artesanies, Tradicions i Ecologia d'Arnes, va oferir la xerrada «Els masovers dels Ports» a la Biblioteca Pública de Tarragona. L'exposició, il·lustrada amb imatges i objectes, va descriure la vida tradicional al massís dels Ports, situat entre tres comunitats de la Corona d'Aragó: Catalunya, València i Aragó, cruïlla i punt estratègic en diferents moments de la història. Centrada en la figura d'un informant, el pastor Miguel, del Mas de la F ranqueta, Nogués va reconstruir un modus vivendi que va existir fins mitjans del segle passat.

Un mas era un complex d'habitatge i corrals on es vivia durant tot l'any; tenia dependències cobertes i descobertes, basses, bodega, forn exterior, un hort... Els seus habitants s'autoabastien realitzant diversos oficis relacionats sobretot amb la ramaderia, però també amb l'agricultura i les tasques domèstiques, dins d'una mateixa empresa familiar. El pastor era el senyor de l'immens espai natural, que coneixia i recorria amb un equipament senzill: sarró, calderonet, avar - ques..., acompanyat del seu gos. La natura proveïa dels materials per fabricar estris com les sàries, banastes o culleres i per obtenir material de construcció o aliments i begudes com l'aiguardent de producció casolana. «Teníem poc però necessitàvem menys que ara», diu Miguel, ara septuagenari. Les diversions provenien d'esdeveniments anuals com la matança del porc o de les històries que es contaven al voltant del foc. Hi havia poques eixides: al poble a comprar o d'altres excepcionals com la mili o algun viatge a Tortosa, però sempre arribaven notícies dels passants.

Pepa Nogués a la Biblioteca de Tarragona
M.D. GIMENO

Segons va explicar la conferenciant, el segle XIX va ser el moment de l'apogeu dels masos, que va declinar durant la Guerra civil, tot i que va continuar encara a la primera postguerra sota una atenta vigilància a causa dels maquis que s'hi amagaven. A finals dels anys 50 es va iniciar l'èxode provocat pel canvi social i l'escolarització obligatòria: els raders masovers van marxar cap als pobles.

Aquest és el primer «tastet» d'un cicle semestral organitzat per la Biblioteca de Tarragona i l'Institut Ramon Muntaner, amb l'objectiu de difondre el patrimoni de les comarques tarragonines a través dels responsables dels centres d'estudis locals i comarcals. Anirà seguit d'una presentació de la «Ruta de la mel» i culminarà amb una sortida a Arnes el 28 de maig.

VANITAS VANITATIS

Indignació 2: Del cine // Vicent de Melchor

Los poders públics podrien fer molt més pels xiquets catalanoparlants de la Franja. Un eixemple. Lo meu fill de cinc anys té «inquietuds lingüístiques": corregís sa germana, és bidialectal i sobretot és observador: se pregunte com la carta d'un restaurant del Matarranya només està en castellà, «si els senyors parlen català»... I hi ha una cosa que el té preocupat de fa temps: si al cine de Vall-de-Roures hi van xiquets que parlen català, ¿per qué *totes* les pel·lícules del són sempre en castellà? Quan vivie prop de Barcelona ja tenie esta quimera. En català devie haver-ne vist tres o quatre (Catalunya tampoc no és cap model!), però ja es preguntave per qué no se'n fien més —i és que no entenie bé les pel·lícules en castellà. La indignació ve ara: ¿Per qué els nostres fills no poden vore pel·lícules en català, a la Franja, als cines? Sabem que ham de ser pragmàtics, que projectar totes les pel·lícules en català duria problemes, i seriosos. ¿Però per qué no oferir una certa quantitat de la programació infantil? Los xiquets de la Franja veuen TV3 i els seus doblatges —¿per qué no paralar-n'hi, doncs? Sempre valdrà més en la nostra llengua, encara que sigue en un atre dialecte. És indignat la incúria de l'Administració, però la llei que ampare el català a l'Aragó se n'hauria de fer càrrec. Si paguem impostos és també per materialisar la seguretat lingüística dels nostres fills i per qué el català no desaparegue.

Sons de la terra, en un CD llibre

// Carles Sancho

Caràtula del CD *Sons de la terra*

Sons de la terra és un treball recopilatori de la música jove que s'està fent a la comarca del Matarranya. Consta d'un opuscle, escrit en català i castellà, que acompanya un CD que conté una mostra de tots els grups que actuen i es volen promocionar des del nostre territori. És una iniciativa del Departament de Joventut de la Comarca del Matarranya. En el recopilatori cada formació interpreta un o dos temes, tant en català com en castellà. El producte musical és tan matarranyenc que fins i tot la gravació va tenir lloc a Queretes en els estudis Aleatoria. Onze són els grups que participen en el projecte que interpreten un total de divuit temes. Tres grups són de Vall-de-roures: Arcaden, Halitosis i Omeveigues, en tenen un Queretes: Ya babé, Calaceit: Rakel, Massalió: A paso de buey i les altres formacions hi participen músics de diferents viles: Matarraña in laif, Temps al temps, Txirigol, Los Draps i Subatòmic.

L'estil de cada grup és diferent, així tenim pop rock, cançó d'autor, hardcore, punk-rock, punk-core, tecni-rock... Esta guia vol aconseguir donar la màxima difusió de la música que fan els grups matarranyencs dins i fora del territori i crear una necessària coordinació entre les formacions perquè si no es fa així es molt difícil la seua permanència per la inviabilitat econòmica de les agrupacions. Paco Samauri, component de Matarraña in laif, ha estat anomenat el primer president de la coordinadora musical de grups que intentarà portar endavant l'entitat fomentant la possibilitat de dur a terme projectes comuns i de col·laboració entre els diferents grups. Si voleu escoltar els temes del CD ho podeu fer a www.comarcamatarranya.es, menú 'Enlaces' i 'Guia musical Sons de la terra'.

Algunes d'estes agrupacions ja havien participat anteriorment en un altre projecte musical col·lectiu liderat per Marc Martí: *Sons del Matarranya*. I Recopilatori de les Músiques del Matarranya (2007). Editat per l'Associació Cultural del Matarranya i amb el suport del Consell Comarcal entre d'altres. Fruit d'esta iniciativa va ser l'enregistrament en els estudis Aleatoria de dos CD amb trenta-sis temes interpretats en la nostra llengua i una programació de concerts promocionals per la comarca. Los Draps, Matarraña in laif, Temps al temps, Rakel, Subatomic i Txirigol, satisfets de la primera col·laboració, repeteixen novament l'experiència.

La més veterana i coneguda d'estes formacions comarcals són Los Draps, amb gairebé vint anys d'existència i que compta amb una llarga experiència musical. Com a resultat d'esta activitat ha enregistrat una maqueta, *Terra de Frontera* (2000) i dos CD: *No mos fareu callar* (2006) i *Un crit al vent* (2008).

Altres grups participants a *Sons de la terra* que també tenen treballs enregistrats són: Temps al temps *Ratets* (2007), Matarraña in laif (2007), Txirigol *Flors postnuclears* (2009) i Ya babé (2010).

L'ARGADELL

Tête a tête // Tonet Pallarès

A l'abril cada gota val per mil; l'aigua ho ha assaonat tot, inclús el pensament. Oscar Wilde diu al prefaci d'*El retrat de Dorian Gray* que el pensament i la paraula són per a l'artista els instruments de l'art. També diu que tot l'art és completament inútil; l'única excusa per a fer una cosa inútil és admirar-la intensament. Per què avui dic açò?

Senzillament per una raó ben simple: parlar, naturalment, de qualsevol cosa sense cap sabor polític, sense desgràcies nuclears ni misèries de guerra, sense conflictes d'interessos creats que em posen de mala bava (*on a fait le monde ainsi* —'el món l'han fet així'—).

Algú va dir que la política és l'art de mentir? Des de la mitologia grega vindrà Nèmesis: Deessa de la Justícia i de la venjança divina. Ajudarà als fràgils? Posarà les coses al seu lloc?

Al maig, així me'n vaig, entre els camps de blat, somiant ibis, les aus sagrades per als egipcis. I una visió d'esperança.

Curs d'arqueologia de la UNED de Fraga

// CARME MESSEGUER

Amb el títol *Estado actual de la arqueología en el Bajo Cinca*, ha tingut lloc a Fraga, organitzat per l'aula de la UNED, un curset en què s'ha repassat l'abundant patrimoni arqueològic de la comarca i les actuacions portades a terme fins a l'actualitat. Les classes les ha impartit Félix Montón, arqueòleg i professor de la UNED de Barbastre (centre del qual depèn l'aula fragatina), que va exercir durant anys com a professor d'Història a l'Institut Ramon J. Sender de Fraga i va dirigir o participar en algunes de les excavacions de la zona.

Jaciment islàmic de Safranals
MARINA BARRAFON

El patrimoni arqueològic de la comarca es remunta al 4000 aC, en el període Neolític, amb la necròpolis de Riols, en el terme de Mequinensa, fins arribar a més de 200 jaciments de conservació i d'interès variables. Entre els més destacats, la necròpolis del barranc de la Vallfera, també neolítica i situada entre La Granja i Mequinensa; els assentaments de Punta Farisa, Masada de Raton, Safranals i Vincamet del terme de F raga, ja de l'Edat del Bronze, o, del mateix període , Els Castellets, a Mequinensa, o, a Candasnos, el Tossal de los Regallos i Valdeladrones. D'època ibèrica es coneix només el poblat del Pilaret de Santa Quitèria, i d'època romana les restes d'un mausoleu a Vilella i la Vil·la Fortunatus de Fraga. De l'etapa visigòtica es coneix només la necròpolis del Secà, a Torrent. D'època islàmica, l'assentament de Safranals, sobre l'hàbitat del Bronze esmentat.

Entre les restes materials conservades trobem abundant ceràmica (escudelles i tenalles) a Safranals i Vincamet, i material divers (sílex, puntes de fletxa, etc.) i les espectaculars troballes d'una espasa d'antenes a Regallos (conservada al Museo Arqueológico Nacional) i de més de 200 monedes de plata a l'enclavament islàmic de Safranals. Capítol a part mereix la vil·la romana de Fraga, que contenia abundants mosaics (en bona part al Museo Arqueológico de Zaragoza) i figures de marbre com la del déu funerari Atis, un dofí cavalcat per un Cupido del qual només se'n conserven el cap i un peu, i el tors d'un Apol·lo.

L'interès per les restes arqueològiques de la zona arrenca de finals del segle XIX i té les seues fites més destacades en la descoberta i primera excavació de Vil·la Fortunatus als anys 20 del segle passat i diverses actuacions paral·leles als anys 60 i, sobretot, 80. La darrera intervenció a la zona, a l'anomenada Vila closa de Vincamet, data de l'any 2000.

A tall de conclusió, i a banda de l'intrínsec interès científic dels jaciments, el professor Montón va fer incidència en les possibilitats turístiques del patrimoni arqueològic del Baix Cinca, que haurien de passar prèviament per la selecció, neteja, musealització i elaboració de material escrit i audiovisual sobre els diferents punts d'interès arqueològic de la comarca.

Poesia Intercultural

// JULIO MORENO

Amb motiu del 21 de març, Dia de la poesia i del Dia contra el racisme, l'associació d'ajut a l'immigrant «El Puente-Lo Pont», l'IES Bajo Cinca i l'AMPA van organitzar un acte públic de lectura de poesia intercultural.

Els poemes llegits versaren sobre la convivència, la immigració, la diversi-tat... A més a més l'alumnat de l'Institut, especialment el d'altres països, va preparar diverses lectures, audiovisuals i musicals. Dies abans, part de l'alumnat participant va fer un programa a Ràdio Fraga anunciant l'activitat.

En una trentena d'intervencions es van poder escoltar poemes en polonès , àrab, francès, anglès, búlgar , romanès, rus i turc, a més a més d'en castellà, espanyol i llatinoamericà, aragonès i català.

Una visió de Mequinensa a través de la Història

// MARIANO LÓPEZ LACASA

Presentació a la Reial Acadèmica e les Bones Lletres
MARIANO LÓPEZ

El dia 7 d'abril va tenir lloc a Barcelona la presentació del llibre *Mequinenza a través de la historia*. L'acte es va desenvolupar a la seu de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres al Palau Recasens de la ciutat.

En l'acte hi van parlar el Dr. Pere Molas, com a President de la Reial Acadèmia, la Il·lma. Sra. Magda Gòdia, Alcaldessa de Mequinensa i el Sr. Jordi Estruga, Acadèmic Corresponent per Mequinensa i promotor de la publicació.

El Dr. Molas es va referir breument a la historia d'aquesta Acadèmia que és va fundar l'any 1700,les seues vicissituds i curiositats. Es va referir al Sr J ordi Estruga i també que la cadira que el Sr Estruga ocupava portava el nom de «Mequinensa».

A continuació, l'Alcaldessa de Mequinensa, Magda Gòdia, en el seu parlament va destacar la importància de l'aigua a Mequinensa, ja sia per bé o per malament, va parlar del fet de la desaparició del Poble i lo dur que va ser mantenir-se viu per recuperar el passat. Així mateix es va referir a J esús Moncada, de lo bé que va saber explicar la historia del poble i que avui dia els mequinensans són hereus morals d'en Jesús i la seua obra.

Fent referència al llibre va dir que la col·laboració amb el Sr . Estruga va començar ja fa vint anys amb altres projectes i que quan es va plantejar l'obra ningú millor que el Sr . Estruga per dur -la a terme per la confiança i bon enteniment per part de l'alcaldia del poble . Emocionada, va donar les gràcies al Sr. Estruga que va ser subratllat amb un fort aplaudiment per part del públic assistent.

Va fer menció al Sr. Andreu Coso, mequinensà resident a Barcelona, per la elaboració del darrer capítol del llibre, tema delicat encara per la seua proximitat en el temps.

Per acabar, va comentar els tres espais que hi ha al P oble (Museu de la Mina, Museu d'Història i l'espai Prehistòric) destacant l'oferta cultural que aporten.

En darrer lloc va parlar el Sr . Jordi Estruga, fill de Gràcia de pares mequinsans, que va comentar que en el pregó de La Santa (F estes del Poble) ja va fer palesa la necessitat d'una historia del Poble. Va destacar el suport, tant de l'Ajuntament com de la gent del P oble i després va fer una explicació de com es va gestar el llibre i els temes dels nou capítols que el composen.

En acabar l'acte , es va servir un càtering al patí del Palau que va estar força animat per la presencia de la gent que van venir del Poble, en autocar i cotxes particulars , així mateix com per mequinensans residents a Barcelona. Es va cantar la cançó «Ebre nostre» que va ser molt aplaudida per la concurrència.

Gran participació en el Dia de la Faldeta

// CARME TARRAGÓ

Edició especial del popular dia de la Faldeta de Fraga. Habitualment, s'acostumava a celebrar el 23 d'abril, tot i que aquest any, l'ajuntament de Fraga s'ha vist obligat a modificar-ho pel dia 10 d'abril. El motiu és que aquest any el dia 23 d'abril s'esqueia enmig de la Setmana Santa, amb la qual cosa no es podia celebrar la típica missa baturra.

Tot i aquest canvi, la celebració del dia de la faldeta ha estat un èxit en la seva participació, tot i la disparitat d'opinions entre els assistents en referència a aquesta modificació. En general, els fragatins preferirien seguir celebrant el dia de la Faldeta el 23 d'abril, com tradicionalment s'ha fet i per tal de tenir sempre un dia fix per aquesta celebració que ja va ser nomenada Festa d'interès turístic d'Aragó, mentre que els visitants que provenen d'altres poblacions , així com també els fragatins que treballen a Catalunya, preferirien mantenir-ho, sempre, en cap de setmana, amb la qual cosa sempre hi podrien assistir, ja que el dia 23 d'abril a la comunitat autònoma veïna no és festiu.

Finalment, l'ajuntament de Fraga va comptabilitzar la presència de més de 3.000 persones , per tal de celebrar aquest dia, de les quals 1500 anaven abillades amb el vestit típic fragatí. Una festa que se celebra per tal de recordar els usos , costums i maneres de vestir de la població fragatina, anys enrere.

Tal i com es va fer en l'edició anterior, el fil conductor d'aquest dia de la Faldeta va ser la celebració d'una boda, des de la primera estampa 'Vestim als nòvios' fins a la missa, i passant per totes les estampes ubicades al Casc Històric de Fraga. La representació de la boda va finalitzar cap al migdia, al passeig del Cegonyer, on es va servir un vermut acompanyat d'una orquestra.

La comitiva al passeig Cegonyer
CARME TARRAGÓ

A més a més, el mateix dia per la tarda, al Cegonyer es va poder fer l'homenatge a les dones de faldetes, a través del sainet de les germanes Bean 'Des de F raga recordem a Francisco Menén', que reivindica la figura d'aquest tenor fragatí. Es tracta d'un sainet que l'any passat no es va poder representar degut a les males condicions climatològiques .

LO RASPALL

El sopar dels perseverants // Ramon Mur

Un grup d'aragonesos descendents de pobles catalanoparlants i residents a Saragossa ens reunim des de fa un any, cada dos mesos, a Casa Emilio, amb l'únic propòsit de parlar en català, que no és poc. Un d'aquests sopars amb tertúlia en el català dels nostres pobles la vam tenir el dimarts 15 de febrer i l'última el dimecres 6 d'abril.

Al sopar de febrer van assistir-hi Artur Quintana i la seva dona Sigrid Schmidt von der Twer, arribats des de la Codonyera, Tomàs Bosque i Rosa Lis, la seva dona, Teresa Lombarte i el seu fill Antoni Bengochea, Merxe Llop, Màrio Sasot i l'autor d'aquest Raspall. A l'última, la d'abril, es van sumar Azucena López i Manuel Tesa, de Camporrells. A tots ens uneix un mateix afany: el de ser perseverants en la defensa de la llengua dels nostres pares i dels nostres pobles: el català.

En els últims sopars hem conversat sobre diferents qüestions que ens interessen, com l'última assemblea de ASCUMA i el relleu que s'ha produït en la presidència de l'associació: Josep Maria Baró ha substituït José Miguel Gràcia. I parlem del premi literari concedit a la nostra contertuliana Merxe Llop. I del recital de Tomàs Bosque i presentació del seu llibre *Melodia provençal*, que va tenir lloc al centre cívic Teodoro Sánchez Punter de Saragossa, el 22 de gener. I de la nova edició de *Camí de sirga*, novel·la perdurable del plorat Jesús Moncada i que fa el número 12 de la Biblioteca Aragonesa, un recull que va posar en circulació el diari *Heraldo de Aragón*.

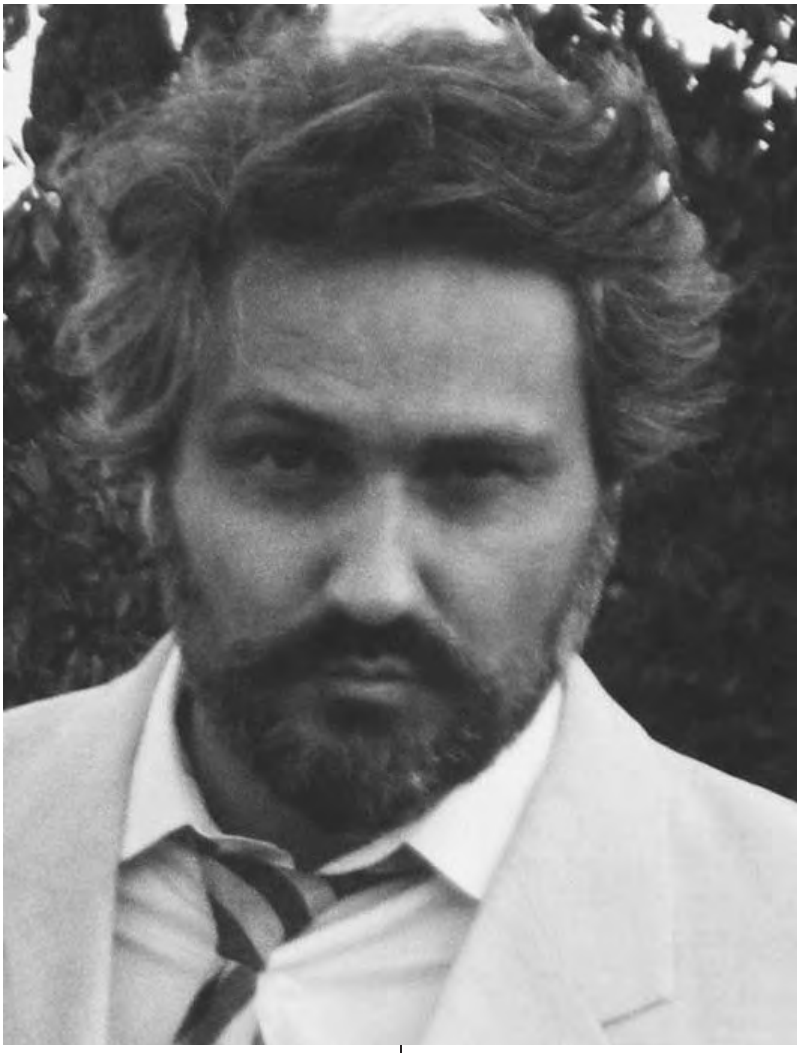

Antoni Babia

ANTONI BABIA, AUTOR DE *LA FRANJA*

A la vall de Ben
la parla local am

// JOAQUIM GIBERT

Normalment el sufixe «as» té com a funció més habitual la de formar augmentatius, tot i que també serveix per a indicar un augment en la intensitat de les qualitats intrínseques del nom o adjectiu al qual és adjuntat. En principi, la qualitat d'"homenàs» comporta molta més calidesa i entranyabilitat que no pas la de simple «homenot», i és tan digna de reconeixement —o més— que la d'aquests. Certament, allò ideal seria tenir el màxim de persones que compartissin les qualitats d'ambdós conceptes. És difícil, però no impossible. En Toni Babia seria un d'aquests insòlits cassos.

Toni Babia, un «homenàs» descendent de ribagorçans i resident a Catalunya, és especialista en parlars pirinencs i va ser autor del llibre «La Franja de la Franja», editat ara fa uns tretze anys per Empúries i dedicat al parlar i la problemàtica de la Vall de Benasc. Crec que val la pena reflexionar al voltant de les seues opinions, reflectides en les contestes de l'entrevista que reproduïm tot seguit.

Pregunta. *D'on prové la teua vinculació amb la Vall de Benasc?*

Resposta. Primer de tot de tindre arrels familiars a la zona. Això ha estat una porta oberta per al millor coneixement d'aquestes terres, juntament amb la meua gran afició al muntanyisme. Aquestes circumstàncies van propiciar el meu progressiu interès per la parla de Benasc, que em va conduir a adquirir el diccionari benasquès d'en Ballarin, el qual em va proporcionar molta informació i em va servir de base, en combinació amb la pràctica, per a arribar a parlar bastant bé el benasquès.

P. *Com veus l'actual situació sociolingüística de la Vall?*

R. Fa uns quants anys hi havia una quantitat més gran de benasquesoparlants. Ara, si bé les noves generacions solen conèixer el benasquès , difícilment el parlen entre ells, llevat de casos molt puntuals. Es detecta un cert abandonament. Tot i això és l'única vall pirinenca dintre la comunitat aragonesa —tot prescindint d'altres zones de la Franja— on la gent fa servir, tot i la problemàtica existent, la parla local amb una certa assiduïtat. Als altres llocs els parlars locals, a nivell quotidià, o bé s'han extingit o bé s'han reduït a un nivell purament relictual.

P. *Tu subscriuries l'afirmació que el benasquès és una forma de català?*

R. Sí, en el llibre *La Franja de la Franja* ho vaig intentar explicar. Tinc enquestes lingüístiques fetes a Benasc al llarg del segle on es pot observar com determinades característiques «catalanes» van desapareixent al pas dels anys. Es veu com han existit participis acabats en 'AT', mentre que ara acaben en 'AU' i, fins i tot, està apareixent la terminació 'AUS' en els plurals, quan la forma tradicional ha estat 'ATS'. Això demostra fins a quin punt és important tenir en compte els factors diacrònics en els estudis lingüístics. De la mateixa manera, si bé actualment a la resta de la conca de l'Éssera hi predomina el castellà, els estudis diacrònics ens demostren que s'hi havia parlat català, fronterer , però català. A més, hem de pensar que els parlars aragonesos no són tan homogenis com a primer cop d'ull pot semblar , així, per exemple , els de la zona oriental tenen molts trets autònoms, com el pretèrit perfet perifràstic, que els acosten al català. I et diria més, la gran batalla de determinats cercles es desvincular el benasquès de tot allò que faça olor de català.

«Molts trets catalans han anat desapareixent del benasquès al llarg del segle passat»

P. *Quins són els obstacles més grans als quals s'enfronta el benasquès per la seua supervivència?*

R. Evidentment el turisme de masses i la manca més absoluta de prestigi i de voluntat de restituir-li un mínim ús social. Així, per exemple, en la concessió anual dels premis literaris en benasquès la presentació per part de les autoritats municipals s'ha fet usualment en castellà. Hi ha la consideració secular del benasquès per part dels seus parlants com un estigma, com una cosa impròpia per a certs usos. Així no ens hauria d'estranyar la seua exclusió habitual de la programació de ràdio

nasc encara es fa servir mb assiduïtat

Benasc. D'altra banda les associacions que se suposa que treballen pel benasquès tampoc no ho tenen gaire clar . Prefereixen vincular-se, d'una manera forçada, amb l'aragonès en comptes, no ja de vincular-se amb el català, sinó de buscar un «status» autònom, com el de l'aranès respecte de l'occità general. Cal recordar que l'aranès disposa d'una política lingüística pròpia, cosa que no es pot dir del benasquès, al qual li és negada.També, penso, els catalanoparlants hauríem de canviar d'actitud en les nostres visites a la Vall. En el meu llibre demanava als lectors que aprenguessen les quatre diferències del benasquès i que procuressen parlar-lo; de tota manera també estan legitimats a parlar en la seua varietat pròpia de català, sense cap problema.

P. *Arriben a la vall de Benasc els mitjans de comunicació en català?*

R. TV3, almenys fins ara, sí. I sembla que ho seguirà fent. Et puc explicar, al respecte, com en una casa de Grist, on el pare és benasquesoparlant, la mare em va assegurar que el fill menut sempre mirava i entenia els dibuixos animats de TV3.

P. *Coneixes casos d'immigrants que s'integren en el parlar benasquès?*

R. N'hi ha. Conec una xicota de Sant Boi que va anar a viure a Bissaüri i ara el parla als seus fills, als quals també els ha ensenyat el català estàndard. Ara, és difícil que immigrants no catalanoparlants assumesquin el benasquès. Un cas molt demostratiu és el de Francho Nagore, estudiós de l'aragonès. Ell sempre ha fet gala del seu coneixement de les parles pirinenques, i quan ha anat a diferents llocs del Pirineu aragonès sempre ha fet servir la parla local, menys a Benasc, on no ho ha pogut fer; cosa que no fa més que constatar les diferències del benasquès amb els parlars aragonesos.

P. *Existeixen estudiosos benasquesos favorables a la llengua catalana? S'hi detecta alguna forma d'anticatalanisme?*

R. Sí que hi són, fins i tot tinc contactes amb alguns . P odria esmentar , entre d'altres, J osé Antonio Saura Ramis , amb qui he mantingut una amistosa relació epistolar en benasquès. És un lingüista molt vàlid, que, sense cap prejudici preconcebut i des d'una total independència, s'ha dedicat a sistematitzar el benasquès i a ressaltar-ne les característiques pròpies, sense estar tancat a cap opció. Pel que fa a l'anticatalanisme, no crec que hi siga d'una forma generalitzada. Més enllà dels tòpics no hi ha un sentiment d'hostilitat. És més, si mostres bona voluntat i t'esforces a parlar benasquès amb els habitants de la Vall de seguida et mostraran simpatia i els tindràs guanyats

Introducció —fragment— a *La Franja de la Franja*, Empúries, 1997, d'Antoni Babia

«La veritat és que faig el llibre per necessitat. Jo, un apassionat de la muntanya i de la meva llengua, necessitava saber què havia de parlar quan visitava la Vall de Benasc i trobava un pastor a Lliterola o volia fer nit a Saünc. Parlar en espanyol? No. No pensava ser còmplice de la seva expansió.En català-català? Tampoc, ja que indefectiblement em contestaven en espanyol. I jo volia que em parlessin en el seu català fronterer, en benasquès, la llengua d'aires nostrats que jo percebia a través de la toponímia però de la qual en desconeixia els trets propis I l'única manera de garantir que ho fessin era parlant-losla. I així va ser que la vaig arribar a aprendre L'experiència ha estat fins ara del tot positiva. Prop d'un centenar de benasquesos m'han parlat en la seva llengua. No ha estat, però, feina fàcil. Si es fan patinades , si es deixen anar paraules típicament normatives, el nostre interlocutor es refugiarà en l'espanyol. Si no es té prou lèxic específicament local o es demostra inseguretat, també.

»Recordo com el meu primer abordatge: va ser un fracàs. Era Sant Pere, la festa major de Benasc. La Plaça de la Vila estava guarnida per ser l'escenari del tradicional Ball dels homes. Pensant ingènuament que era davant autèntics cultivadors de l'autòcton, vaig interpel·lar un ballarí abillat a la usança típica. A la meva innocent pregunta —"Tu tamé balles el ball?", em va respondre amb rictus ofès —"Soy bensaqués. Hablo patués y castellano". El més curiós és que en català benasquès i en català normatiu la pregunta es formula idènticament. Però ell va interpretar que estava feta en català-català perquè jo duia una càmera de fotos. Aquesta experiència, lluny de descoratjar-me, em va endinsar en el camí sense retorn de la causa del benasquès . Sempre he estat una mena de croat de la nostra llengua, un masoquista que s'entesta a recórrer les nostres fronteres, on el perill de desaparició ens assetja.

»Més que la disjuntiva "Benasquès, català o aragonès?", per a mi falsa, la qüestió és "Benasquès, llengua o dialecte?". La resposta podria ser antic dialecte català, però actualment semillengua autònoma. Els benasquesos , a causa del seu aïllament, han desenvolupat els darrers segles una percepció diferent de la realitat lingüística, una consciència diferencial cap a qualsevol altra llengua o parla.El benasquès és respecte al català un cas semblant a l'aranès respecte a l'occità. Un "sí, però...".

»Benasc ha sofert les darreres dècades una dràstica transformació econòmica. Del monocultiu agrícola ha passat a dependre del turisme, cosa que ha convertit el català benasquès en un símbol dels temps passats . A aquest context desfavorable cal afegir -hi que els catalanoparlants que visiten la zona ignoren que els autòctons parlen gairebé com ells mateixos.

»La causa del benasquès és una de tantes, però per la seva especificitat cultural, i pel fet turístic diferencial dins el que és la Franja, és el front d'una guerra silenciosa i incruenta entre l'espanyol i el que resisteix de la nostra llengua. Ningú que llegeixi aquest llibre hauria de romandre neutral. Res no seria més trist que contemplar amb passivitat, sense resistència cultural, com la llengua de la *Meseta* avança irremissiblement, com el desert del Sàhara, fent recular les nostres fronteres lingüístiques...»

ACTIVITATS DEL PROJECTE JESÚS MONCADA

Actuació del Duo Recapte a Albesa

// XAVIER OLIVART*

Aprofitant que enguany treballem la poesia i celebrem els tercers Jocs Florals a l'escola, des de la comissió de lectura de l'escola vam creure convenient de convidar dos professors de la Franja de P onent: el Duo Recapte, que es dedica a fer recitals de poesies amb acompanyament musical.

El passat divendres dia 25 de març, doncs, els nostres alumnes de cicle mitjà i cicle superior van poder gaudir, a la saleta, d'una vetllada d'allò més agradable tot escoltant uns magnífics artistes: l'Antoni Bengochea (veu) i el Màrio Sasot (bandúrria), recitant o, millor dit, interpretant una mostra de poemes en llengua catalana d'autors de la F ranja.

El primer poema que van recitar, «Caminant», va servir per fer -nos veure com la gent de la F ranja, malgrat formar part de l'Aragó, parlen en català i tenen molts lligams amb Catalunya, el país veí.

A partir d'aquí, en cada poema que interpretaven ens feien una petita introducció sobre la seva temàtica, el seu autor, la música que l'acompanyava… La compenetració entre la música i el poema, no gens fàcil d'aconseguir, junt amb les gesticulacions, els moviments i l'entonació de la veu, van fer que els poemes ens colpissin de debò, uns ens arribaven al cor i altres ens arrencaven riallades.

Duo Recapte
TERESA FARRÉ

Fins i tot ens van oferir un bis final dedicat a totes les víctimes del terratrèmol i el tsunami al Japó, un poema per reflexionar sobre com estem tractant el medi ambient i què podríem fer evitar certs desastres.

En definitiva, tant els nens i les nenes que van assistir a l'actuació, com els/les mestres, així com els mateixos artistes, tots van fer una valoració molt positiva del recital i en van quedar molt contents.

* Professor de l'escola L'Alber d'Albesa

Miquel Pujadó a l'IES de Maella

// TERESA M. BALLESTER

Josep San Martín va visitar l'institut de Maella el 8 de febrer. La seua xerrada versà sobre els camps de concentració, tema del qual San Martín n'és un expert. A més, és delegat a l'Aragó de l'Amical Mathausen i posseeix un grandíssim banc d'imatges dels camps on hi va haver presoners espanyols El seu discurs emocionat i el coneixement tan proper de la vida als camps, van fer que tots els assistents emmudíssim durant les dos hores que va durar la xerrada.

La visita de Miquel Pujadó, que tingué lloc el 3 de març va ser molt més lúdica no tant pel contingut, un recorregut per la història de la poesia catalana, com pel format: una actuació musical. En Pujadó ens captivà amb la seua guitara i la seua veu espectacular.

Actuació de Miquel Pujadó a Mequinensa
LOURDES IBARZ

LA VIDA EN CALMA

Pa amb tomàquet per a tothom // Teresa Serrano

El pa amb tomàquet i els carquinyols, quin deler!

El qui els taste i repeteixe, benaurat sia ! No importa d'on vingue. Que el paladar no entén de raons de procedència.

En ocasions, la determinació i la ubicació territorial pel naixement s'interpreten malament donant lloc a situacions ridícules i mancades de sentit, a defenses que escridassen raons de propietat cultural, de gaudiment restringit, tancant el cercle i posant traves: com a persona, i per extensió, com a poble.

I llavors vénen els tufets de temps passats , no necessàriament millors, en què la reivindicació del que és propi impedia valorar l'aliè. Fer-se valer no implica menysprear ni limitar.

A veure si un ciutadà del cantó suís té unes glàndules salivals que l'impossibiliten per apreciar un pernil ben curat, i els de per aquí, no van a assaborir una fondue a gust només perquè sigui emblema de la France.

Si la gastronomia s'eleva a categoria d'art i, com a tal, està per alegrar la vida a través del sentit del gust, ens importarà un rave que el que està al plat ho hagi preparat un turc o un tirolès, si és d'aquí o d'allà.

Doncs això, que si les viandes són precioses i les boques estan disposades, fem del menjar un element diferenciador que no exclusiu.

Jo, com Siniestro Total, estimo el pernil i el pa sucat amb tomàquet. I ells són gallecs, i què?

Petit Albeldiccionari: L'aire de salut del talp d'arreu (i II)

// M. Talp

Què pot ser se'n tanque una i se n'aurisen set, nou, onse?…

La porta sempre diu porta, què és oberta o tancada? Ves-ho a veure?… Rau-rau, atansar, rumiat un ressol, ressopó… romancer més que romancer, perdulaire… quin birugi… de més verdes en madures , toma pues claro… bescanviar la peseta, fer el colom, ja no és un mocador, és una anou… Ara potser no, és sobre gustos no hi ha res escrit? Ans sobre riures no hi ha res escrit…Ara potser, ja no joc del mocador, ans espelma o llum de ganxo, tant i tan fa un ganxo com un altre, míte'l ixo!

Vos llàntia, barruntar, ara potser pinotxo no se li esllargue lo nas, ans allà a la punta té lluny llum…

Trafegat, dessenpellegar-se, tòtil més que tòtil, que ho podries tindre tot…, caldeat, tocar cau i amagar… Estar al caure , txicarró txicot/a, txitxi, xamflà, catipén, txafar ixa usmeta. La merda de la montanya també fa pudor, salt… pos cliaro, i tan li fa lo bastó com lo ganxo… mixonet, dessolut, esberat, fesomia, senderi, parsimònia, tratar a baqueta, fa una brotxin… tarumba, tarambana, quin baf , fa fesca al matí, la cura va bé i l'ull millore , toma pos cliaro…

A cal i canto?, lo canto de tragallum?, tinguem la festa en pau!

…carrers mulats, calaixos eixuts, merda pa qui quede , allavontes , braons braonets , t'han esquilat, demà m'afeitaràs, cardigassos, patititeso, desmanegat, gomàtic, mira que t'estobaré de valen, é un suplici crespolet, postís, no m'atabales, menuda escabetxina, ni una ni mitja, tinguem la festa en pau, estrapalugio, manubrio, estic que mossego , en un tres i no res, menuda tulipandria, menudo tute li has donat, que vos txolleta o ous?, contempliat a tu, pijuelo, pistolo, pipiolo, empescar, encabir, escampar la boira, no vals una perra gorda, te fotré el nas com un tomàquet, tens un cap com un niu de parals , deixa-ho córrer , anar pulit, fer piano-piano, que sirà ixo desfici?, de cara a l'escaparat, llamí i nas de clio , de rissio , quina falera!, me fa el pes, pa tobet passe collet, rustiput, tot espartxit, estic embotat, se m'ha posat pell de gallina, correr com un galeno , fa fredolic, tendrum, quina bicoca!, no feigues espavientos, antxí, aixines, nyaure, toquitear, tarroc tarroquet, sumís aigua, ha agafat una pita!, quina pífica, pitxella, engrescat, desmanegat, arroplegar, al mateix

Vista aèria d'Albelda

espinguet, lo món és ximplet, súrio, jo vull ixa pisca, pampallugues, tulipandria sopa, se m'ha disbarrat, acorar, gamarús, ni xerric ni merric, ull de cubero , la bergant pelandrusca, capsut!, rofriat estic , qui l'entrefà a esto , eixuta, escamat, sense remilgos, lo que et balle pel cap, piltrafa, bescanviar la peseta, qui pague descanse qui cobre més , esbravar-se, una veu esquilada, ets molt kika, enfurrunyat, veu pelina, saberut, valdragues, empipat, arrossegar, estar en vil, açó é un disloque, mira que t'arruixaré, regalimar, cascull, agenciar , entaforat astí, estoposses estes croquetes, bon txan, tenir tírria, ensopegar, pets de monja, galetes , panialla, l'he vist d'una hora lluny, ascliada, ho vos?, no, nimai, cap d'esquila, escunçar, cap com un timbal…

TOT ENSENYANT LES DENTS

Costa de Graus // Ramon Sistac

Nen, pareixes Costa de Graus! Açò em deia cada cop que em veia, quan jo era molt més jove que no pas ara i lluïa llongues i llampants barbes , Antolino, l'agutzil i pregoner de Camporrells. Malgrat el to foteta, m'era un comentari més simpàtic que aquell altre que em feia l'oncle d'Osca, que em picava la cresta políticament tot dient-me: *¿Qué tal, Xirinachs?* I no és pas que en la meua escala de valors el profètic pacifista català ocupés un rang inferior a l'il·lustre grausí fill de Montsó, no. Però la intencionalitat càustica del comentari em coïa més que l'all.

I això que a Lluís Maria Xirinachs el vaig conèixer en persona, i a Joaquín Costa no (què us pensàveu, faltats!). De fet, de xiquet, només en coneixia el descomunal i desproporcionat monument que té dedicat al centre de Graus . Algunes tardades d'estiu hi havia anat amb els pares, a prendre una orxata (de qualitat i frescor dubtoses) a la terrassa que a la seua ombra instal·lava l'hotel Lleida. Tardes caniculars caloroses i acalorades (Graus no és un lloc fresc), reblades pels revolts infernals de la carretera que provocaven, aturats al marge, el retorn de la llet ensucrada de xufles a la mare Terra, d'on no hauria d'haver eixit mai. En un d'aquells revolts , uns anys després, s'hi mataria una colla de padrins de Premià de Mar, el poble de la meua dona, estimbats amb l'autocar que els retornava de Torreciudad. L'altre *León de Graus* que em va marcar la joventut va vindre més tard: l'estàtua, de gust més que discutible, que Tamarit de Llitera va erigir al pròcer inspirador del canal (estàtua coneguda, encara ara, com a «Mazinger Z").

He tingut ocasió de conèixer ara amb profunditat, gràcies a Nacho López Susín, l'obra lingüística de Joaquín Costa, editada per Aladrada i de la qual he tingut ocasió de fer la introducció. Amb ella m'he pogut aproximar a la seua personalitat i ideari. Arribo a la conclusió que més valdria que no li dediquessen tants carrers, places i avingudes: farien un favor molt més gran a la seua memòria si el llegissen. Potser podrien fins i tot assimilar alguna de les seues idees regeneracionistes sobre Aragó. Tal vegada, si li haguessen fet cas a temps, un altre Aragó hauria estat possible.

La Sorollera rememora la

// Lluís

Cartell de l'exposició

La Sorollera, a la Comarca del Baix Aragó, va ser els anys quaranta del segle XX un dels principals focus d'activitat de la guerrilla antifranquista o maquis. Fins que l'aparició en escena del general Manuel Pizarro, l'any 1947, i la immediata radicalització de les mesures de repressió van provocar la decadència d'aquell fenomen fins l'extinció. Un del capítols més destacats del període va ser la creació d'un campament maqui a la Sorollera i la seua destrucció i incendi l'agost de 1947. L'Ajuntament acaba de rescatar de l'oblit aquells fets històrics amb la inauguració d'una exposició permanent a l'antic forn de pa i l'acondicionament i senyalització de les restes del poblat maqui.

Entre els materials inclosos a l'exposició, destaquen els testimonis de set veïns que van viure aquells tràgics moments, alguns dels quals van conèixer de primera mà els maquis i les seues estratègies. El projecte s'ha dut a terme dins del programa 'Amarga memòria' del Gobern aragonès per a la investigació i divulgació de les vessants menys conegudes de l'etapa compresa entre la Guerra Civil i la Transició.

L'alcalde de la Sorollera, Antonio Arrufat, explica que, durant el període dels maquis, la vida local es va veure dràsticament alterada. «Els llauradors —recorda— es trobaven a desconeguts pels camins que els obligaven a dona' ls els aliments, els diners o qualsevol altra cosa, i que la gent havia d'entregar puntualment». En alguns casos la col·laboració es feia de bona gana i en altres perquè no hi havia altre remei per por a les represàlies dels guerrillers. Per altra banda, cooperar amb la resistència armada contra el règim exposava al col·laborador a la repressió de la Guàrdia Civil, incloses les tortures i execucions extrajudicials.

Els dos fets més singulars que van tindre lloc a la Sorollera van ser l'ocupació del poble pels maquis liderats pel seu màxim responsable, Pepito el Gafas —Francisco Corredor—, el 18 de juliol de 1947, coincidint amb la celebració de la victòria franquista durant la Guerra Civil, i el bombardeig i destrucció del campament i caserna general maqui un mes després. Dalmacio Albiol, que llavors tenia 14 anys, recorda en el seu testimoni que el cap dels guerrillers en persona, Pepito el Gafas, li va encarregar que anara per les cases del poble avisant als veïns que no anaven a matar a ningú, només volien fer un acte polític i tirar unes salves al cementiri en record de tres companys que estaven allí enterrats. Van desarmar al sometent i van complir la seua paraula.

Els maquis van donar un míting a la plaça, on van penjar una pancarta on es podia llegir que els guerrillers estaven a favor de la gent dels pobles. Enmig de la convulsió i l'esglai es va produir un fet amb tonalitats còmiques. Van ordenar a l'alcalde que cremara els retrats de Franco i José Antonio Primo de Rivera, que no faltaven a cap poble, però les autoritats locals van demanar, al menys, poder guardar els marcs de les fotos «perquè l'ajuntament ere pobre i qualsevol estalvi era benvingut», recorda Arrufat.

Un mes després d'aquell desafiament al Govern arribaria la contundent resposta, l'atac de les forces governamentals contra el campament i centre de comandament i formació dels maquis en un indret conegut des de llavors com 'La roca de l'*assalto*'. L'atac combinat de la Guàrdia Civil i de l'exèrcit no va trobar resistència dels guerrillers, que van aconseguir escapar sense baixes. Els militars van utilitzar morters amb bombes incendiàries que van provocar l'incendi del bosc i van obligar a fugir als maquis.

Arrufat explica que l'operació va començar «a primera hora del matí, quan els militars van obligar a un masover dels voltants del pinar a informar-los del lloc on estave el campament».

Els maquis van tindre un campament i una escola de formació a la Sorollera des de 1946 i, malgrat els atacs de les forces del Govern, el van mantindre actiu fins l'any 1947. L'actual alcalde opina que la predilecció dels antifranquistes pel municipi radica en l'extensa superfície boscosa que envolta el poble, i que va des del riu Bergantes fins als Ports de Beseit, pràcticament a la vora del mar Mediterrani. Antonio Arrufat explica que, a més, al voltant del campament maqui hi havia importants vies de comunicació, com l'antic ferrocarril de Val de Zafan o les carreteres nacionals que comuniquen la depressió de l'Ebre amb Castelló i Tarragona, i una forta tradició esquerrana i republicana entre

seua «capitalitat» maqui

RAJADELL

la població.

L'exposició 'La Guerrilla en La Cerollera', que es pot visitar a l'Antic Forn, inclou, a més dels testimonis dels veïns que van conèixer l'època, fotos i explicacions sobre el fenomen maqui al poble i al conjunt de l'Estat. Cal recordar que Terol va ser un dels principals referents de l'activitat de la guerrilla antifranquista, articulada al voltant de l'Agrupación Guerrillera de Levante y Aragón (AGLA).

L'exposició es complementa amb la recuperació i condicionament d'una senda d'accés per a poder visitar les restes del campament maqui, que va contar amb edificis permanents. Col·labora en el projecte l'Associació Cultural local Serva. Al pinar encara es poden veure les parets de pedra d'una edificació i altres vestigis de la presència guerrillera. Actualment, l'Ajuntament està preparant un fullet informatiu i la senyalització per poder conèixer millor un dels principals escenaris de la lluita armada contra el franquisme.

Veïns de La Sorollera amb l'alcalde, Antonio Arrufat —primer per la dreta—, durant una visita a les ruïnes del campament maqui. FRANCISCO MONTERO

DESPERTA FERRO

Sánchez Piñol // Joaquim Montclús

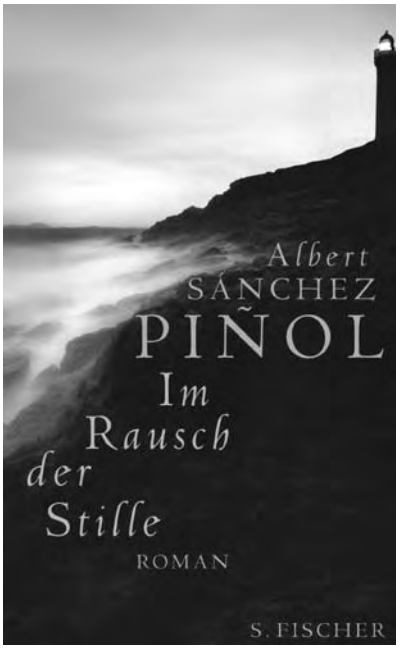

Albert Sánchez Piñol (Barcelona, 1965) és un dels grans escriptors en llengua catalana del moment. Estudià dret a la Universitat de Barcelona i després es llicencià en Antropologia. Com a novel·lista, principalment, es donà a conèixer l'any 2003 amb la seva gran obra *La pell freda*, però abans ja havia publicat *Les edats d'or* i *Pallassos i mostres*. Darrerament, han aparegut dues obres més, *Pandora al Congo* i *Tretze tristos tràngols*.

Si avui parlo d'aquest gran escriptor, a part de l'amistat que ens uneix,és perquè l'esmentat personatge, per línia paterna, descendeix de la Torre del Comte. L'Albert m'ha explicat que després de la guerra, els seus avis van marxar de la població i es van establir a Barcelona. Els seus pares van mantenir la casa i,de petit, passava llargues temporades a la població. Ara, també, ho segueix fent. En una de les nostres converses textualment em va dir: «Quan era petit, aquestes terres no m'agradaven massa, les veia aspres i seques , però, a mesura que ha anat passant el temps , cada dia m'enamoren més. Veig que hi ha vida, el paisatge m'agrada molt, però, principalment, m'interessen les perso - nes». La passió que posava en les explicacions i la mirada dels seus ulls el delataven. L'Albert és un gran enamorat de la Torre i de les terres del Matarranya, per aquesta raó, vol que , en una obra que està adaptant per a la televisió i que està ambientada en el Matarranya, els seus personatges parlin com aquí i ja ha començat les gestions. No serà l'única, perquè també en una de les novel·les que en aquests moments està redactant, alguns dels esdeveniments succeeixen a les terres del Matarranya.

És un gran honor que les nostres terres siguin incorporades en la literatura d'aquest gran escriptor.

Una publicació del Justícia sobre la Llei de Llengües

// ARTUR QUINTANA

Presentació del llibre a a la seu del Justícia a Saragossa
SIGRID SMICHT VON DER TWER

El passat 29 de març es presentà a Saragossa, a la seu del Justícia, el llibre *Estatuto jurídico de las lenguas propias de Aragón*. Hi intervingueren Carme Alcover, Chesús Bernal i els autors José Ignacio López Susín i José Luis Soro Domingo. El Justícia, Fernando García Vicente, que ha escrit el pròleg del llibre , va cloure l'acte . Entre el nombrós públic assistent es trobava l'antic Justícia Emilio Gastón, que tant va fer per la defensa i reconeixement de les llengües d'Aragó.

De les 783 pàgines de que consta el llibre, hi ha un comentari de 69 pàgines per part de López Susín a la Llei de Llengües, on en destaca amb cruesa tant els mèrits, com, els profunds desmèrits —la no cooficialitat de l'aragonès i del català o la voluntarietat del seu ensenyament. A continuació s'ofereix una riquíssima compilació documental de mà de Soro Domingo: a més del text de la Llei en les tres llengües d'Aragó, els treballs que la van precedir, el marc jurídic on es fonamenta, la penosa tramitació parlamentària, la legislació aragonesa anterior a la Llei i la de les altres comunitats en matèria lingüística. Tot plegat utilíssim per als molts que ens n'hem d'ocupar. En resum: una publicació molt convenient i més encara que ho siga dins la col·lecció *El Justicia de Aragón*. Tota una garantia, i ens n'hem de felicitar.

El govern d'Aragó presentà el llibre *Pan de lectura*

// REDACCIÓ

La consellera d'Educació, Cultura i Esports del Govern d'Aragó, Mariví Broto, presentà, el passat 28 d'abril, el llibre *Pan de lectura. Sugerencias para un plan de lectura, escritura y expresión oral*. L 'obra és fruit d'un treball col·lectiu i parla de la comunicació: escriure, llegir, parlar i escoltar, a través d'històries, poemes, records, teatre, il·lustració, projectes, etc.

El llibre està coordinat: per Mercedes Caballud, Carmen Carramiñana, Antonia Herrer i Severino Pallaruelo i conté capítols en aragonès i tres en català: una Bibliografía bàsica sobre la literatura oral del Matarranya, un altre sobre la poesia de Desideri Lombarte, a càrrec d'Antoni Bengochea i el relat titulat: *Una història, una mestra*, de Merxe Llop.

DONES

Giuseppina Strepponi (Lodi, 1915-Santa Àgata, 1897) // M. Llop

Era filla d'un organista i compositor d'òpera. Als quinze anys va ingressar al Conservatori de Milà on va estudiar cant, i als vint anys debutà a Trieste amb *Matilde di Shabran*, de Rossini. La jove soprano tenia una vida privada apassionada. Va tenir dos fills amb el tenor Napoleone Moriani i ella sola s'encarregava del seu suport. El 1842 va fer el paper d'Abigaille en l'estrena triomfal de *Nabucco*. Al llarg de la dècada de 1830 gaudia d'un ampli repertori però el continu deteriorament de les cordes vocals la va obligar a renunciar a l'escena als 30 anys S'instal·là a París com a professora on la va visitar Giusseppe Verdi. Strepponi entra en la vida de Verdi el 1839, quan ja era una cantant famosa, i li recomana a l'empresari Merelli que representi al Teatre de La Scala l'òpera del desconegut mestre de Busseto, *Oberto comte de Sant Bonifaci.* Després de 17 anys de convivència, es van casar a l'agost de 1859. Per a l'estudi de la biografia de Verdi és imprescindible la correspondència Strepponi-V erdi així com la seua relació durant 50 anys. Dona criticada i sacrificada. *Il gondoliere* de Venècia (11- 11- 1835) escriu d'ella: veu neta, penetrant, delicada, acció convincent, figura premiada, entre les nombroses virtuts que la Natura li va donar generosament.

GALERIA DE PERSONATGES // Carme Messeguer i Maria Zapater

Joaquín Guiral Satorres, cronista de Miralsot

Si hi ha una paraula que defineix la trajectòria del Joaquín al llarg de la vida és «compromís»: compromís amb el poble colombià per vocació religiosa en la seua joventut, compromís com a docent en la seua edat adulta, compromís amb la ciutadania com a regidor per la UCD en els primers ajuntaments democràtics en la seua maduresa, i compromís amb la gent més gran des de la cultura en l'actualitat.

Joaquín va nàixer a Miralsot, pedania de F raga, la primavera de 1937. Va fer estudis de Teologia a Lleida, de Filosofia a Cali (Colòmbia), i de Graduat Social a Barcelona (1990). Va viure 14 anys a Cali, exercint, primer, de missioner en barris marginals i, ja secularitzat, com a docent. Retornat a Espanya, es va involucrar en la política municipal per treballar pel progrés de Miralsot (1979-1983). Va exercir novament de docent a Barcelona, on també va obrir una gestoria. Retornat a Miralsot a la jubilació, s'ha integrat en la junta de la llar del jubilat de Fraga, des d'on dinamitza la vida cultural del casal.

Guiral és també un lletraferit. Del seu viatge a Colòmbia i la seua estada a Cali va prendre anotacions en un diari que va publicar parcial - ment la revista fragatina *Fogaril i Calaixera* (núm.60, desembre de 2005). El 2007 va veure la llum un recull d'articles , relats i entrevistes que havien anat apareixent en *La Voz del Pensionista* i *Solera*, revistes, respectivament, de la llar de jubilats de Fraga i de l'IASS d'Aragó. L'*Styli locus*, el suplement literari de *TdF*, va publicar , en la seua tercera edició (*TdF* 98), una mostra de la lírica que també practica sempre en llengua catalana, que escriu només des dels anys 80. L'estiu de 2010 Guiral va presentar als seus veïns els apunts d'història que des de feia anys anava compilant sobre els orígens del seu poble i els avatars històrics que li ha tocat viure: *Miralsot, pueblo de Aragón*.

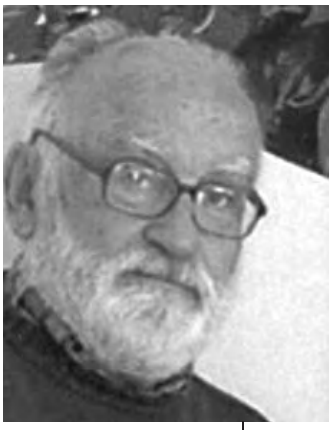

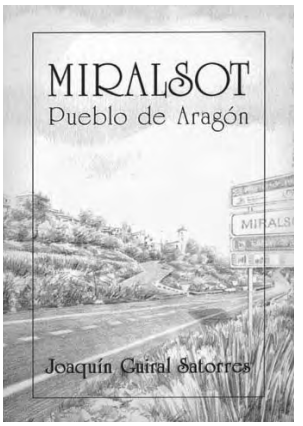

Joaquín Guiral i coberta del seu llibre

Miralsot s'aglutina al voltant de dos carrers paral·lels, Santa Magdalena, la patrona, i Justícia d'Aragó, comunicats per diverses secanelles. El nucli s'ha anat ampliant amb noves construccions: el local social, les escoles noves, habitatges de parelles a qui ix més a compte tenir casa a Miralsot que pis a Fraga... Sorprèn sentir-hi una parla més fragatina que a la mateixa Fraga. Joaquín hi viu en la casa familiar i gaudeix de la companyia d'una de les seues tres filles Guiral manifesta que ha fet el llibre pensant en les famílies que han optat per quedar-se al lloc que les va veure nàixer i de la seua exposició es conclou que voldria per a Miralsot un ajuntament propi, tal com ja va ser realitat entre 1834 i 1845. L'extensa bibliografia i les abundants referències a l'Arxiu Històric de Fraga demostren que és un volum molt treballat i a més resulta amè de llegir.

U12

El complot dels betacistes // Esteve Betrià

El sintagma nominal que encapçala aquest paper el mantenia guardat en un racó de la memòria per emprar-lo en el futur com a títol d'un hipotètic conte o novel·la breu. Això se m'havia ocorregut un bon dia de primavera de mitjan els anys noranta mentre el professor Joan Veny comentava el betacisme característic d'alguns parlars valencians que els allunyen del que podríem anomenar valencià general. Els mots betacista i betacisme, ens explicà els doctor Veny, fan referència, en geolingüística descriptiva (altrament dit dialectologia) simplement a aquells parlars o parlants que confonen (confonem) —o no saben distingir prou bé— la consonant bilabial oclusiva sonora /b/ i la labiodental fricativa sonora /v/; però a mi, en aquells moments de somnolència primaveral, aquests apel·latius més aviat m'evocaven el nom d'una secta estranya, secreta i perillosa.

Tenia mig oblidat els mots en qüestió quan junt a finals del segle passat vaig entrar a una coneguda llibreria de l'Eixample barceloní dedicada en exclusiva a la venda del llibre en català i, mentre repassava distretament les estibes de llibres d'oferta, vaig ensopegar amb un volum de contes de Francesc d'A. Sales titulat *Les alveolars a la Romània*. Veure aquest títol em va significar com si olorés, que no tastar, una menuda —tampoc cal exagerar— magdalena proustiana. El llibre , premi Víctor Català de 1981, o potser millor dit el títol del llibre, em va retornar per uns instants als meus primers anys de joventut, anys d'intensa agitació social i personal, i, de retruc, em va fer entendre, en part, perquè havia tingut l'ocurrència, gràcies a algun racó del meu subconscient, d'intitular, fa més d'una dècada, una hipotètica novel·la o un no menys hipotètic conte amb un títol com *El complot dels betacistes*. És clar que només amb un títol, ni qui siga tan excel·lent i descriptiu com aquest, no es construeix, ai las!, una obra de creació literària. Què hi farem, si m'he lliurat d'intentar escriure un conte o una novel·la, ja que ara sé que em semblaria redundant i un plagi descarat fer-ho, a partir només d'un títol, em queda el consol d'haver tingut l'oportunitat de llegir un històric llibre de contes —a hores d'ara, tot s'ha de dir, literàriament força desfasat, el temps passa gairebé per a tothom— al mòdic preu de cent pessetes i d'haver pogut intitular brillantment (entenc que el mèrit no és meu, en tot cas del meu subconscient, del doctor Veny i del professor Sales) aquesta breu digressió.

De quan els peixos eren quadribarrats

// Carme Messeguer

Abusant del concepte que dóna nom a la secció, us donem notícia d'un fet esdevingut a Grècia —quan aquest país ha estat matèria informativa per causes més prosaiques, que ens hi agermana com a països que vam compartir un tram de la Història.

Heus ací que l'Instituto Cervantes d'Atenes, que dirigeix l'hel·lenista empordanès Eusebi Ayensa, ha promogut la col·locació d'una placa de marbre en el recinte de l'Acròpolis que reprodueix les paraules de Pere el Cerimoniós, en al·lusió al conjunt monumental, en un document datat a Lleida un 11 de setembre de 1380: «Lo castell de Cetines és la pus richa joya qui al mont sia.» Tot seguit hi consta la traducció d'aquesta sentència al castellà, l'anglès i el grec, i signen la placa l'esmentat Instituto Cervantes i l'Embajada de España.

Enguany se commemoren els 700 anys de l'inici de la presència catalano-aragonesa a Grècia, que havia de prolongar-se fins a 1388. Amb aquest motiu, el Cervantes ha organitzat un cicle de conferències, una exposició i una edició facsímil d'aquest elogi en diverses llengües. La Companyia Catalana d'Orient, integrada pels almogàvers que havien lluitat contra l'Imperi turc, va arribar al Ducat d'Atenes precedida d'una sanguinària fama després que l'assassinat del seu capità, Roger de Flor, desencadenés l'anomenada «venjança catalana», d'infausta memòria en la tradició oral de les terres hel·lèniques. El ducat d'Atenes es va integrar a la Corona d'Aragó l'any 1380, moment en què Pere IV va adreçar una missiva als capitostos de la Companyia per salvaguardar allò que acollien els murs de l'Acròpolis, esdevinguda un castell, i va assignar una guarnició de ballesters (un cos de soldats d'elit de l'època) per garantir l'efectivitat d'aquestes mesures. Amb l'ocupació catalana, el Partenó, la que havia estat una de les set meravelles del món antic, va passar a ser una església sota l'advocació de Santa Maria.

Maqueta de l'antiga Grècia

A la inauguració oficial de la placa, que excepcionalment ha comptat amb el beneplàcit del Govern grec, el passat mes de març, hi va assistir, pel doble conegut motiu, la reina Sofia. Quan en el Telediario de la 1 de TVE es van fer ressò de l'esdeveniment, van esmentar la Corona de Aragón i un tal Pedro IV; les paraules del monarca, sense cap menció a la catalana llengua, havien passat a ser «El castillo de Atenas es la más rica joya del mundo.»

NO SOM D'EIXE MÓN

A Vallobar no parlen català // Francesc Ricart

Ja ho sé prou que a Vallobar parlen castellà. A Vallobar, a més a més de bons amics que es dediquen a la restauració, hi ha una activitat bibliotecària molt reconeguda, tan reconeguda que aquesta població del Baix/Bajo Cinca ha estat l'organitzadora de les *V Jornadas Aragonesas de Bibliotecas, Lectura y Escritura*. Això passava la primera setmana d'abril. Per a la setmana de l'11 d'abril estaven anunciades les *XVIII Chornadas d'as Luengas d'Aragón*, a Saragossa, on com és notori es parla en espanyol.

Sobre el paper aquestes dues jornades presenten programes suggerents i interessants. En el primer cas hem sabut que, com en edicions anteriors, ha estat un èxit. Dit això, i entrant al detall dels continguts, feina rai per trobar-hi referències i propostes en català. Per exemple a les *Chornadas* només l'últim dia, divendres, potser hi haurà estat present el català quan es parle de l'experiència de Ràdio Matarranya i Notícies del Matarranya; mentre que a Vallobar, és cert que Fraga hi tenia un pes evident des del Centre Pedagògic de Recursos, però gens determinant quant a la presència de la llengua catalana.

En altres ocasions hem demanat a les entitats que faciliten la presència del català en totes les activitats que organitzen, i no s'hi val a presències testimonials, o fent un paper secundari o folklòric com a vegades es dóna en els programes de les festes, com les del Pilar o de la Faldeta de Fraga. Avui ja no es tracta només d'assenyalar els qui convoquen actes en castellà, per exemple putxine·lis, espectacles per a la canalla..., clubs de lectura a les biblioteques, quan podrien ser perfectament en català. Ara ja toca denunciar les administracions responsables de les polítiques culturals i exigir-los que complixquen amb la Llei de llengües, que en siguen responsables, que han de discriminar a favor del català i que no s'hi val a continuar discriminant-nos amagant i negant la nostra llengua.

En aquest temps d'eleccions municipals, serà bo estudiar la presència del català en les programes electorals dels partits polítics en relació al català, una llengua que no té la condició de llengua oficial, però que hauria de tenir la llei al seu servei i les lleis són per complir-les. Ah!, i ja ho sé que a Vallobar, ni a Bellver, ni a Oso no parlen català, però, hem d'exigir que la nostra llengua tinga prou pes i faça valer la Llei en totes les festes a les nostres comarques: és una qüestió de justícia.

El segle revolt de Gonçal Castelló

// Quim Gibert

Hi ha homes fets d'una peça, que mai es donen per vençuts, són aquells que Brecht anomenava «els imprescindibles». Gonçal-Dionís Castelló i Gómez-Trevijano (1912-2003) va estar en el lloc i en el moment oportú quan es van produir alguns dels fets cabdals del segle XX a l'Estat espanyol. Això explica que *Final de viatge. Memòries d'un gandià: amics, coneguts i saludats* (CEIC Alfons el Vell, Gandia 2010) sigui un llegat valuós i una lectura que magnetitza. El filòleg Àngel Velasco, que ha tingut cura de l'edició, diu que la voluntat de recordar i fer recordar el van empènyer, en el darrer tram de la seva vida, a construir «unes memòries que inclouen més d'un miler de noms». Amb el mateix esperit, els anys 80 va enllestir *Sumaríssim d'urgència* i *València dins la tempesta*. Velasco afegeix que en l'obra del gandià hi ha inèdites tres novel·les.

Els seus llibres, les referències en *El Temps*, les *Converses Fusterianes dels Octubre*... m'han fet adonar que el nom de Castelló no m'ha vingut de nou.

Rere la trajectòria d'aquest intrèpid hi ha un estudiant de dret i un comunista establert a València; un cap de milícia; un pres; un represaliat franquista i un advocat compromès desterrat a Madrid (per ordre judicial); un articulista i escriptor que es retroba amb La Safor natal; un activista lingüístic i un polític casat a Barcelona en terceres núpcies. En definitiva, un independentista de nació catalana. L'advocat mallorquí Josep Melià el va admirar pel coratge civil i la capacitat organitzadora: «la curiositat sempre àvida i la resposta permanentment generosa i decidida». En aquest sentit, s'emmirallà en Joan Ballester i Canals com a home d'acció i en Joan Fuster, com a intel·lectual.

Ha estat una sort la memòria prodigiosa de Castelló. I és que impressiona la seva lucidesa a l'hora de narrar episodis viscuts i de rememorar els noms i cognoms dels que han transitat pel seu periple vital. Joan Baptista Peset, Fernando Fernán Gómez, Sanchis Guarner, Camilo José Cela, Estellés, García-Berlanga, Ovidi Montllor, Xabier Arzalluz, Maria Aurèlia Capmany, Buñuel... integren una corrua de coneixences de primer ordre, amb part de les quals va forjar amistats entranyables. Simultàniament, també constata que «els camaleons augmenten cada cop més», quan es refereix a personatges que el van decebre profundament (Azorín, Blasco Ibañez, Carrillo, Ernest Lluch, Porcel, Bru de Sala...). Els gestos crítics de Castelló solen anar acompanyants d'un contrapunt sa i autocentrat, com ara l'exemple del polític Castelao, del qual afirma: «va ser un ferm fill del seu terrer, arrelat al seu poble fins a la mort». O bé, el de Manuel de Pedrolo: «fins que va morir portà una línia coherent i de fermesa (...) incòmode per al poder de torn». I fins i tot, el de Gandia és capaç de fer autocrítica quan confessa: «vaig passar de ser un antimilitarista enemic de la guerra i em vaig transformar en un soldat (republicà)». També parla de la covardia, just en el darrer compàs de la guerra del 36: «ho vàrem ser des del mateix dia que toleràrem ser fets presoners al port d'Alacant. Allí, els trenta mil homes i dones, mansament, sense cap protesta, abandonàrem les armes».

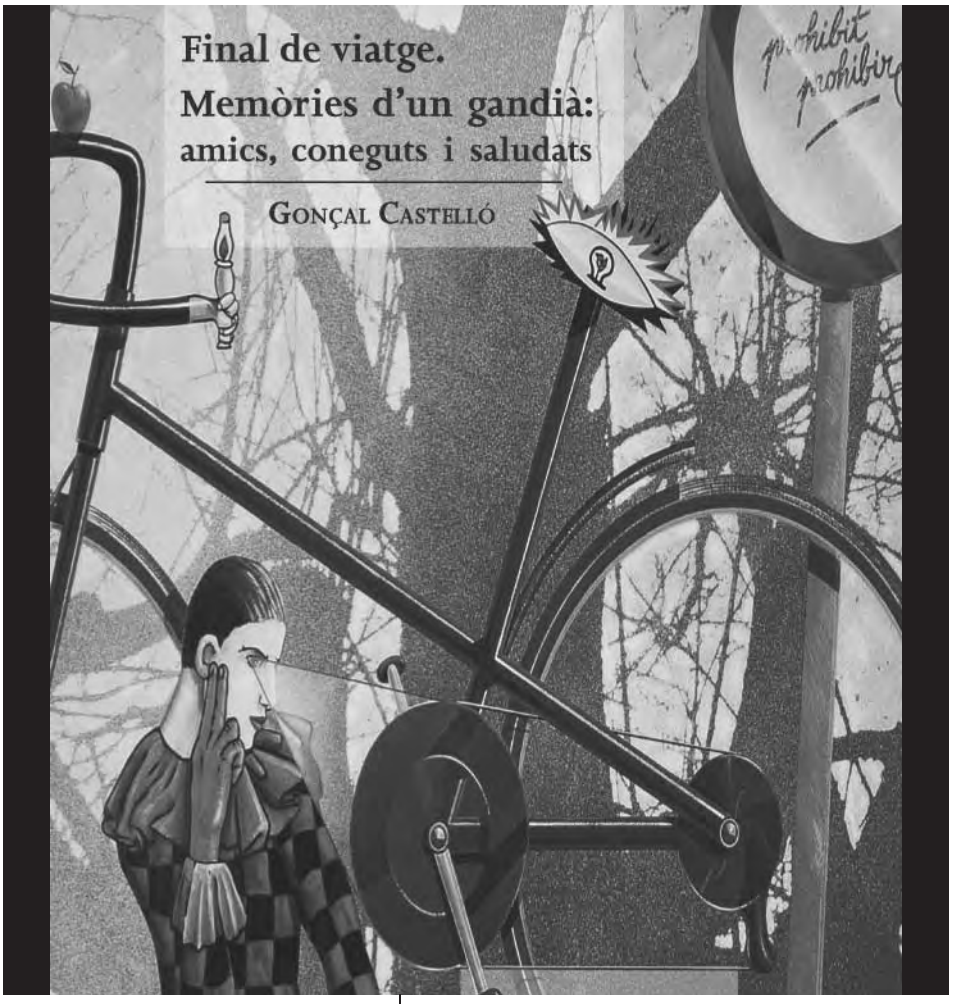

Fragment de la coberta

Final de viatge. Memòries d'un gandià: amics, coneguts i saludats és un homenatge merescut (que va ser arrodonit amb unes jornades a Gandia la tardor) a un inconformista que, segons l'escriptor Antoni Serra, «va sortir-se'n davant les situacions més difícils de la vida». Castelló no amaga que la seva fou una generació de somiatruites, de quixots al servei de la revolució, però que van assaborir: «l'alegria que dóna la passió d'un viure completament lliurat a un ideal». El de La Safor conclou que si tornés a reviure aquells temps «tornaria a fer el mateix».

LITTERARUM
4A FIRA D'ESPECTACLES LITERARIS
8A FIRA DEL LLIBRE EBRENC

MÓRA D'EBRE 3, 4 i 5 DE JUNY DE 2011

WWW.LLIBRESEBRENCS.ORG
WWW.LITTERARUM.CAT

ORGANITZEN LITTERARUM
CENTRE D'ESTUDIS DE LA RIBERA D'EBRE
AJUNTAMENT DE MÓRA D'EBRE

AMB EL SUPORT TÈCNIC DE
FUNDACIÓ SOCIETAT I CULTURA (FUSIC)

AMB EL SUPORT DE
DEPARTAMENT DE CULTURA
INSTITUCIÓ DE LES LLETRES CATALANES
DIPUTACIÓ DE TARRAGONA
GOVERN DE LES ILLES BALEARS
CONSELL COMARCAL DE LA RIBERA D'EBRE

ORGANITZEN LA FIRA DEL LLIBRE EBRENC
CENTRE D'ESTUDIS DE LA RIBERA D'EBRE
AJUNTAMENT DE MÓRA D'EBRE
INSTITUT RAMON MUNTANER

AMB EL SUPORT DE
DEPARTAMENT DE CULTURA
INSTITUCIÓ DE LES LLETRES CATALANES
INSTITUT CATALÀ DE LES INDÚSTRIES CULTURALS
DIPUTACIÓ DE TARRAGONA
CONSELL COMARCAL DE LA RIBERA D'EBRE
SECRETARIA DE JOVENTUT
TR3SC CLUB DE CULTURA